

Gražiškių valsčiaus vandenvardžiai

Dovilė Tamulaitienė

Lietuvių kalbos institutas

Reikšminiai žodžiai: tarpukario Lietuvos žemės vardynas; Gražiškių valsčius; vandenvardžių kilmė; vandenvardžių daryba.

Išsamiausiai visos Lietuvos vandenvardžiai, t. y. ežerų, upių, upelių bei jų dalių vardai, yra surinkti tarpukariu, kai Lietuvos švietimo ministerijos Valstybės archeologijos komisijos iniciatyva buvo vykdomas visuotinis žemės vardyno surašymas iš gyvosios kalbos. Vietovardžiai buvo surašomi (daugiausia 1935–1937 m.) į specialias anketas, pavadintas „Žemės vardai“, kurias vietos gyventojų padedami paprastai užpildydavo pradinųjų klasių mokytojai ir girininkai. Duomenys buvo renkami pagal tuometinį administracinį suskirstymą – apskritis ir valsčius. Be to, tuo pačiu metu Vidaus reikalų ministerijos Pavardžių ir vietovardžių komisija organizavo kalbininkų atliktą negyvenamųjų vietų vardų surašymą, tarp jų užrašyta ir vandenvardžių. „Žemės vardų“ anketos ir kalbininkų surinkti duomenys (pastarieji sutartinai vadinami PKK kartoteka) yra išlikę ir saugomi Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fonduose¹.

Straipsnio tyrimo objektas – Vilkaviškio apskrities Gražiškių valsčiaus vandenvardžiai, tarpukariu iš gyvosios kalbos užrašyti „Žemės vardų“ anketose² ir PKK kartotekoje. Gražiškių apylinkėse vandens telkinių nėra gausu, daugiau esama tik mažesnių upių ir upelių. Minėtuose tarpukario vietovardžių rinkiniuose užrašyti 37 kalbamajam valsčiui priklausantys vandenvardžiai (įskaitant leksinius, darybinius ir kitus jų variantus): 28 upių, upelių vardai, 7 ežerų vardai bei po 1 ežero ir upės dalies vardą.

Straipsnio tikslas – darybos, kilmės atžvilgiais ištirti ir aprašyti Gražiškių valsčiaus vandenvardžius, aptarti jų visumą. Taip pat, remiantis tarpukario medžiaga, siekiama patikslinti pagrindiniuose publikuotuose vandenų vardų šaltiniuose – *Lietuvos TSR upių ir ežerų vadyne* (toliau – LUEV) ir Aleksandro Vanago *Lietuvių hidronimų etimologiniame žodyne* (toliau – LHEŽ) – pateiktus hidronimijos duomenis. „Žemės vardų“ anketose šalia vandenvardžių paprastai užrašyta nemažai informacijos apie pačius objektus: aprašyta jų lokalizacija, pvz., pro kokias gyvenvietes upė ar upelis teka, iš kur išteka, į ką įteka, šalia kokių gyvenamųjų vietų yra ežeras ir pan.; apibūdintos jų bei aplinkos savybės, pvz., ežerų plotas, ilgis, plotis, gylis, vandens telkinių gyvūnija, augmenija, jų krantų, dugno ypatumai ir pan. Anketų duomenys leidžia susidaryti išsamesnį Gražiškių valsčiaus vandenvardžių sistemos bei jų aplinkos vaizdą, todėl jie taip pat pateikiami straipsnyje. Be to, dabartinė geo-

---

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2023 03 06, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2023 06 09, pirmą kartą paskelbtas 2023 08 16 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2023-17/44-351/LI.

¹ Plačiau apie vietovardžių rinkimą tarpukariu žr. Vanagas A. Įvadas, *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1, Vilnius, 2008 (1992), XIV–XVIII.

² Visos Gražiškių valsčiaus žemės vardyno anketos užpildytos 1935 m. Apie jas plačiau žr. Tamulaitienė D. Gražiškių valsčiaus vietovardžiai (tarpukario duomenys), *Lietuvos lokaliniai tyrimai*, elektroninis serialinis leidinys, 2022, p. 1, prieiga internete https://llt.lt/pdf/graziskiai/graziskiai-1_kalba-2022_geras.pdf.

grafinė būklė gali būti pakitusi, kai kurie vandens telkiniai jau išnykę, todėl tarpukario medžiaga svarbi autentiškumo požiūriu.

Straipsnyje kilmės atžvilgiu vandenų vardai skiriami į tris grupes: 1) apeliatyvinės (kilusius iš bendrinių žodžių), 2) vietovardinės (kilusius iš kitų vietų vardų) ir 3) asmenvardinės (kilusius iš pavardžių) kilmės. Taip pat išskirta ketvirta grupė vandenvardžių, kurių kilmė gali būti aiškinama keleriopai arba ryšys su bendriniais ar tikriniais žodžiais nėra visai aiškus. Pagal tai išdėstyti ir straipsnio skyriai. Toliau kiekvienos grupės vandenvardžiai skirstomi pagal darybos būdą nurodant jų pamatinį žodį (etimoną). Analizuojant Gražiškių valsčiaus vandenvardžių darybą, remtasi A. Vanago šiai vietovardžių klasei tirti sudaryta struktūrinė–gramatinė klasifikacija³, pagal kurią jie yra pirminiai ir antriniai. Pirminiais vandenvardžiais laikytini tokie pavadinimai, kurie darybos proceso metu nėra įgavę papildomų darybos formantų (afiksų). Antriniam vandenvardžiams darybiniai požymiai būdingi, jie dar skirstomi į vedinius (galūnių, priesagų, priešdėlių), sudurtinius (arba dūrinius) ir sudėtinius vandenvardžius.

Kaip žinoma, Lietuvos vandenvardžiai yra sulaukę nemažai kalbininkų dėmesio, taigi didžioji jų dalis yra ištirta įvairiais atžvilgiais. Detaliausiai ežerų ir upių vardai analizuoti A. Vanago darbuose, skirtuose jų darybos, kilmės ir semantikos tyrimams⁴. Aiškinant Gražiškių valsčiaus vandenvardžių kilmę ir darybą daugiausia remiamasi šio onomasto darbais. Taip pat nurodomos *Lietuvos vietovardžių žodyne*, t. 1–4⁵ (toliau – LVŽ) bei kitų tyrėjų (Kazimiero Būgos, Bronio Savukyno, Prano Skardžiaus, Juozo Senkaus ir kt.) darbuose pateiktos kilmės ir darybos aiškinimų versijos.

Straipsnyje pateiktos sunormintos vandenvardžių lytys⁶, jos sukirčiuotos remiantis publikuotais šaltiniais arba tarpukario anketų duomenimis. Anketose užrašytos tarminės, šnekamosios kalbos vandenų vardų formos straipsnyje nurodomos skliaustuose po sunormintų jų lyčių. Jeigu vandenvardis ar kitas vietovardis priklauso (–ė) Gražiškių valsčiui, lokalizacijos nuoroda *Graž* prie jo nepateikiama. Kitais atvejais ji nurodyta šalia vietos vardo. Kai pateiktas vandenvardis turi variantų, jie atskiriami || ženklų.

I. Apeliatyvinės kilmės vandenvardžiai

Iš bendrinių žodžių kilusių vandenvardžių Gražiškių valsčiuje rasta 16 (įskaitant variantus). Galima pastebėti, kad visų jų kilmę galima paaiškinti pasitelkiant lietuvių kalbos duomenis (įskaitant lietuvių kalboje vartojamus skolinius).

1. Pirminiai vandenvardžiai

Gražiškių valsčiuje rasti du vandenvardžiai be papildomų darybos priemonių (formantų) sudaryti iš daiktavardžių:

Buktà ež. (Tridúonių) dalis⁷: skol. *buktà* ‘upės, ežero ar balos įlanka; užtaikys’⁸. Dúoniškių kaimo „Žemės vardų“

³ Plačiau žr. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970, p. 25.

⁴ Žr. Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970; *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981; *Lietuvių hidronimų semantika, Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1981, t. 21, p. 4–153.

⁵ Atitinkamai A–B, C–F, G–H ir I–J raidės.

⁶ Plačiau apie vietovardžių norminimo praktiką žr. Vanagas A. *Vietovardžių norminimo principai, Gimtoji kalba*, t. 4, Vilnius, 1991, p. 11–14; t. 5, Vilnius, 1991, p. 4–7.

⁷ Anketoje užrašytas ir pievos vardas *Buktà*. Tik jis nurodytas LVŽ, t. 1, p. 608.

⁸ Jeigu nenurodyta kitaip, lietuvių kalboje vartojami žodžiai (įskaitant skolinius) ir jų reikšmės pateikti iš *Lietuvių kalbos žodyno*, autoriai G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, elektroninis variantas, Vilnius, 2008, prieiga internete <http://www.lkz.lt/startas.htm> (toliau – LKŽe).

anketoje nurodyta, kad tai Tridúonių ežero⁹ pietų–vakarų kampas; jis yra trikampio pavidalo, apie 5 ha dydžio. Anketoje taip pat užrašyta, kad šioje vietoje pavasarį neršia lydekos.

Peklà up. (Širvintòs) dalis¹⁰ (ir pieva) : sl. *peklà* ‘pragaras; labai nuošali, tolima vieta’. Duoneláičių kaimo „Žemės vardų“ anketoje užrašyta: „*I vasaros vakarus skardis, apačioj gylė ir pievelė*“. Joje taip pat nurodyta, kad objektai yra prie Širvintòs upės pietryčių („*vasaros rytų*“) kampe Duonelaičių kaimo, Kiverio lauke. Tai perkeltinės reikšmės vandenvardis. Upės dalis, matyt, taip pavadinta ne tik dėl savo lokalizacijos, bet ir dėl vietos gilumo. Pastarąją prielaidą paremia anketoje pateikta informacija: „*Sausiausiaq vasarq arkliai plaukia*“, „*Maudantis dugno nepasiekia*“.

2. Antriniai vandenvardžiai

2.1. Vediniai

2.1.1. Galūnės *-is* vedinys

Výgr-is ež. : sietina su lie. *vigrùs* ‘vingiuotas’¹¹ (žr. LHEŽ, p. 380; dėl būdvardžio reikšmės ir tokios vandenvardžio kilmės galimybės dar žr. Urbutis V., 1966, p. 193). Vandenvardis užrašytas PKK kartotekoje ir Vygrėlių „Žemės vardų“ anketoje. Anketos duomenimis, ežeras yra rytinėje minėto kaimo dalyje. Gilus ežeras, vietomis iki 60 m gilumo, pailgas, aukštais, akmenuotais krantais, jo ilgis 400 m, plotis apie 150 m. Anketoje taip pat pastebėta, kad čia sugaunama daug vėžių. Motyvacijos požiūriu, ežeras, matyt, taip pavadintas dėl vingiuotų, su raguvomis krantų.

2.1.2. Priesagų *-inis*, *-tinė*, *-inta*, *-ka* vediniai

Bérž-inis ež.: lie. *béržas* ‘lapuotas medis balta tošimi (Betula)’ (žr. LHEŽ, p. 62; LVŽ, t. 1, p. 447–455). Ežero vardas užrašytas PKK kartotekoje ir Vygrėlių kaimo „Žemės vardų“ anketoje. Anketos duomenimis, ežeras yra šiaurinėje („*žiemų*“) minėto kaimo dalyje. Aplink ežerą aukšti krantai, smėlynas, jis yra apie 500 m ilgio, 200 m pločio ir 8 m gilumo. Anketoje taip pat užrašyta, kad čia sugaunama nemaža vėžių.

Kas-tinė upl.: lie. *kàsti* (*kàsa*, *kàsė*) ‘kapstyti; rausti duobę, griovį’ (plg. LHEŽ, p. 149¹²). Vandenvardis užrašytas PKK kartotekoje ir Gražiškių bažnytkaimo „Žemės vardų“ anketoje. Pastarojoje užrašyta, kad upelis vasarą išdžiūsta ir teka tik palijus. Teka į pietryčius („*vasaros rytus*“) Gražiškių kaimo¹³.

Širo-intà¹⁴ up. Kbr¹⁵: lie. *širvas*, *-à* ‘baltas ar pilkas su maišytais tamsiais plaukais, šyvas’ (žr. LHEŽ, p. 332; Skardžius P., 1973, p. 32–33; dėl vandenvardžio darybos dar žr. Skardžius P., 1996, p. 375). Tai didžiausia per Gražiškių apylinkes tekanti upė. Upėvardis užrašytas keliose „Žemės vardų“ anketose ir PKK kartotekoje. Duoneláičių kaimo anketos duomenimis, upė teka iš pietvakarių („*vasaros vakarų*“) per vidurį šio kaimo, Lankùtėje¹⁶ pasisuka ir teka į pietryčius („*vasaros rytus*“). Gražūpių kaimo anke-

⁹ Ežero vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

¹⁰ Anketos objekto skiltyje nurodyta „*pieva ir upės gylė*“.

¹¹ Tokia būdvardžio reikšmė LKŽe nenurodyta.

¹² Pamatiniu žodžiu laikoma lie. *kastinis*, *-ė* ‘kastas, iškastas’. Tokiu atveju vandenvardis darybos požiūriu laikytinas pirminiu.

¹³ Atkreiptinas dėmesys, kad upių, upelių tekėjimo teritorija gali būti didesnė negu nurodyta anketose.

¹⁴ LUEV, p. 166 ir LHEŽ, p. 332 nurodyti upės vardo variantai *Senāširvintė*, *Senāširvintis*.

¹⁵ Upės lokalizacijos nuoroda pateikta remiantis anksčiau išnašoje nurodytais šaltiniais.

¹⁶ Pievos vardas užrašytas toje pačioje anketoje. Šalia pievos vardo lokalizacijos skiltyje nurodyta, kad „*Pietų ir rytų kraštu apteka Širvinta upė*“.

toje užrašyta, kad upė teka šio kaimo vakarų kraštu, vasarą nustoja tekėjus, bet neišdžiūsta. Laņkupėnų kaimo anketos duomenimis, upė (anketoje – upelis) teka šio kaimo rytų puse, kartais vasarą išdžiūsta. Šilsodžio kaimo anketoje užrašyta, kad upė (anketoje – upelis) teka šio kaimo viduriu, išteka iš Paširvinčio ežero¹⁷, esant sausai vasarai išdžiūsta.

2.2. Dūriniai

Šių vandenvardžių antrieji sandai *-ežer-*, *-up-*, *-upel-* sudaryti iš geografinių nomenklatūrinių terminų atitinkamai lie. *ēžeras* ‘pastoviai pripildyta vandens natūrali loma’, *ùpė* ‘didelė, natūrali vandens tėkmė, srovė, tekanti sausumos paviršiumi savo pačios išgraužta vaga’ ir *upėlis* ‘maža upė’. Pirmieji sandai kildinami iš daiktavardžių ar būdvardžių, kurie apibrėžia, apibūdina hidroobjektus:

-ežer- : **Pūst-ežeris** upl. : sl. *pūstas*, *-à* ‘dykas, be nieko, tuščias’ (žr. LHEŽ, p. 269).

Kita vertus, upelio vardas gali būti pirminis, kilęs iš daubų vardo *Pūstežeris*¹⁸, užrašyto Vėdgirių kaimo „Žemės vardų“ anketoje. Joje nurodyta, kad daubų ilgis yra 4 kilometrai, taip pat apibūdinta, kad tai „*Labai gražios vietos, traukiasi į rytus nuo Vygrelių ež.*“ Spėtina, kad upelis teka per šias daubas arba išteka iš jų. Upelio vardas pateiktas PKK kartotekoje (nurodyti Gražiškų ir Dotamų kaimai).

-up- : **Gėld-upis** upl.¹⁹ : lie. *gėlda* ‘iš vieno medžio išskobtas pailgas indas, niekotė; gyvulių šeriamas ar girdomas lovyš’, dar plg. pr. *galdo* < *galdā* ‘gelda’ < **gel-* (: *gal-* : **gil-*) ‘(at-, iš-)rėžti’ < ide. **gel-* (: **gl-*) ‘rėžti (spaudžiant)’ < *‘spausti rėžiant’ < *‘spausti, gniaužti’²⁰ (žr. LVŽ, t. 3, p. 126–127). Šilsodžio kaimo „Žemės vardų“ anketoje užrašyta, kad upelis teka šio kaimo šiaurės puse. Išteka iš miško Beržyno²¹ ir Šilsodžio kaimo pietų pusėje įteka į Lankūvką²² (oficiali upės vardo lytis – *Lankupà* žr. toliau).

Graž-ùpis || *Néndrupis* (ar *Nendrupis*) || *Vilija* (užr. *Vylija*) upl. : lie. *gražùs*, *-ì* ‘dailus, darnaus sudėjimo; didelis, gausingas, apstus; geras, tinkamas, vertingas; tyras, švarus’ (žr. LHEŽ, p. 121; LVŽ, t. 3, p. 267–268). Pagrindiniuose vandenvardžių rinkiniuose *Gražùpis* ir *Néndrupis* pateikti kaip skirtingų upių vardai. LUEV (p. 52, 109) nurodyta: **Gražùpis** up. – Gražiškiai, Gražupių k. ir **Néndrupis** up. – Gražiškiai, Duonelaičių k. (dar žr. LHEŽ, p. 121, 227). „Žemės vardų“ anketų duomenys leidžia kelti prielaidą, kad tai yra to paties upelio vardai. Vandenvardis *Gražùpis* užrašytas Duonelaičių, Kašpėjų kaimų ir Gražiškių bažnytkaimio „Žemės vardų“ anketose bei PKK kartotekoje (joje nurodyti Gražupių ir Bašbinių kaimai). Duonelaičių ir Kašpėjų kaimų anketų duomenimis, upelis *Gražùpis* kitaip vadinamas *Nendrupiù*²³. Gražupių kaimo anketoje užrašytas upelio vardas *Nendrupis* ir jo variantas *Vylija*. Taigi apibendrinus anketose pateiktus duomenis, galima teigti, kad upelis vadinamas trimis vardais: *Gražùpis*, *Néndrupis* (ar *Nendrupis*)

¹⁷Taip įvardytas Lietuvos–Lenkijos pasienyje esantis ežeras (prie Paširvinčio telmologinio draustinio). Oficialios ežero vardo lytis yra le. *Dunajewo*, lie. *Dunojavas*, *Dunojėlis*. Jo vardas LUEV ar A. Vanago darbuose nepateiktas.

¹⁸PKK užrašyta kilminikinė lytis, t. y. *Pūstežerio daubos*, straipsnio autorės nuomone, laikytina netikslia.

¹⁹LUEV ir A. Vanago darbuose šio upelio vardas neminimas, nurodyti tik kitose apylinkėse esančių upių vardai: *Gėldupis* up. Kl, Krkn, Lž, *Gėldupis* up. Šlv ir kt. (LHEŽ, p. 111; LUEV, p. 45).

²⁰Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1, Vilnius, 1988, p. 317–318.

²¹Miško vardas anketoje atskirai neužrašytas.

²²Upės (anketoje – upelio) vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

²³Sukirčiuota *Nendrupis*. Toje pačioje anketoje nurodytas ir pievos vardas *Nendrupės*. Pasak užrašytojo, upelis *Nendrupis* pavadintas taip dėl to, kad teka per šias pievas.

ir *Vilija* (užr. *Vylija*)²⁴. Duonelaičių kaimo anketos duomenimis, upelis teka šio kaimo šiaurės („žiemos“) rytų puse, įteka į Širvintą²⁵ Kukio ir Kalvaičio laukų kampe, sausą vasarą išdžiūsta, tik gylėse būna vanduo. Gražupių anketoje užrašyta, kad upelis teka beveik viduriu šio kaimo iš pietų į šiaurę, paskui pasuka į rytus; labai sausą vasarą visai išdžiūsta. Gražiškių bažnytkaimio anketoje nurodyta, kad teka vakarų kraštu Gražiškių kaimo, vasarą išdžiūsta. Karpiejų kaimo anketos duomenimis, teka šio kaimo vakarų puse per 3 ūkininkų žemės galus. Šioje anketoje dar užrašyta, kad „*Tekėdamas per Gražiškius jau turi upelio pavidalą. Augščiau – griovio*“:

Lank-upà of. || **Lank-upė** || *Lankupkà* (užr. *Lankuvkà*) up. : lie. *lankà* ‘didelė lygi pieva, dažniausiai prie upės, potvynio metu užliejama vandens; klonis, slėnys, pakalnė’ (žr. LHEŽ, p. 180; dėl upėvardžio darybos dar žr. Senkus J., 1963, p. 215, 216); kita vertus, neatmestina kilmės iš lie. *lañkas* ‘išsilenkimas iš tiesumo, vingis, lankstas’, lie. *lánka*, *lankà* ‘kas nors sulenktas, suriastas’ ir pan. galimybė. Oficialiai vartojama upės vardo lytis *Lankupà* užrašyta PKK kartotekoje. LUEV ir A. Vanago darbuose nenurodytas upės vardo variantas *Lankupė* užrašytas Lañkupėnų kaimo „Žemės vardų“ anketoje²⁶. Šios anketos duomenimis, upelis teka Lankupėnų kaimo viduriu; teka tik smarkiai palijus, vasarą išdžiūsta. Šilsodžio ir Kregždžių kaimų anketose užrašyta suslavinta upės vardo lytis *Lankuvkà* (su slaviška priesaga *-ka*), kuri publikuotuose šaltiniuose taip pat neminama. Abiejose anketose užrašyta, kad upė (anketose – upelis) išteka iš Lankuvkos dvaro miško (oficiali buvusio dvaro ir dabartinio kaimo vardo lytis – *Lankupkà* Všt²⁷) bei esant sausai vasarai išdžiūsta. Anketose dar nurodyta, kad upelis teka Šilsodžio kaimo viduriu iš šiaurės („žiemos“) vakarų į pietryčius („*vasaros rytus*“) ir Kregždžių kaimo vakarų kraštu.

Nėndr-upis (ar *Nendr-ùpis*) || *Gražùpis* || *Vilija* (užr. *Vylija*) upl.: lie. *néndrė* ‘varpinių šeimos vandens augalas ilgų tuščiaviduriu stiebu (Phragmites)’ (žr. LHEŽ, p. 227). Kaip minėta, upelio vardas *Nendrùpis* užrašytas Duonelaičių ir Gražupių „Žemės vardų“ anketose (daugiau žr. *Gražùpis*).

-*upel-* : **Júod-upelis** upl.: lie. *júodas*, -à, *júoda* ‘anglies spalvos, tamsus’ (žr. LHEŽ, p. 137–138; LVŽ, t. 4, p. 192–200). Gražupių kaimo „Žemės vardų“ anketos duomenimis, upelis išteka iš Barkausko lauko, esančio kaimo pietų krašte, įteka į Nendrùpį²⁸ Vilkaičio lauke. Vasarą išdžiūsta, teka tik palijus.

Plýn-upelis upl.: lie. *plýnas*, -à ‘plikas, be jokio augalo ar statinio, tuščias; lygus’, lie. *plýnė* ‘plyna vieta, lyguma; pelkė, raistas’ (žr. LHEŽ, p. 262). Karpiejų kaimo „Žemės vardų“ anketoje nurodyta, kad upelis išteka iš Madlýno²⁹ ir Karpiejų durpyno, įteka į upelį Dótamą³⁰ šiame kaime.

2.3. Sudėtiniai (kilmininkiniai) vandenvardžiai

Vandenvardžiai sudėti iš dviejų daiktavardžių, kurių pirmasis yra bendrinio žodžio kilmininkas, antrasis – geografinis nomenklatūrinis terminas *upė* ir mažybinė jo forma *upėlis*:

Dvâro upėlis upl.: lie. *dvâras* ‘dvarininko ūkis, sodyba; kiemas, sodyba’

²⁴Dėl pastarųjų dviejų vandenvardžių lyčių kilmės žr. toliau.

²⁵Upės vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

²⁶Anketoje – upelis.

²⁷Dėl kaimo vardo žr. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, d. 2, parengė Z. Noreika, V. Stravinskas, Vilnius, 1976, p. 152 (toliau – ATSŽ).

²⁸Upelio vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

²⁹Karpiejų kaimo pietinės dalies vardas, kuris užrašytas toje pačioje anketoje.

³⁰Upelio vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

(žr. LVŽ, t. 2, p. 419–428). Upelio vardas LUEV ir A. Vanago darbuose nenurodytas. Nendrinės viensėdžio „Žemės vardų“ anketoje užrašyta, kad upelis įteka į Ėžero ūpę³¹ šio viensėdžio pietų krašte. Sausą vasarą neteka, bet neišdžiūsta. Anketoje taip pat nurodyta, kad šis upelis susirenka iš buvusio Dotamų dvaro laukų.

Ėžero ūpė upl. : lie. *ėžeras* ‘pastoviai pripildyta vandens natūrali loma’. Vandenvardis LUEV, A. Vanago darbuose ir LVŽ nepateiktas³². Upelio vardas užrašytas Nendrinės viensėdžio „Žemės vardų“ anketoje, kurioje nurodyta, kad upelis teka šio viensėdžio pietų kraštu, išteka iš Dotamų ėžero³³.

Greičiausiai abu šiame poskyryje aptarti vandenvardžiai turi lokalinę (vietos) reikšmę, t. y. jie pavadinti pagal vietą, iš kurios išteka. Kita vertus, vandenvardžio *Dvāro upėlis* pirmasis dėmuo, gali nurodyti ir hidroobjekto priklausomumą, t. y. upelis priklausantis dvarui, esantis dvaro žemėse³⁴.

II. Vietovardinės kilmės vandenvardžiai

Gražiškių valsčiuje rasta 14 iš kitų objektų – kaimų, dvarų, pievų, vandenų (upių, ežero) – vardų kilusių vandenvardžių.

1. Pirminiai vandenvardžiai

Kriaučiūkai upl. A. Vanagas abejojamas nurodo vandenvardžio lytį *Kriaučiūkai*³⁵ ir ją sieja su buvusio kaimo vardu *Kriaučiūkai* (žr. LHEŽ, p. 165). Remiantis Duoniškių kaimo „Žemės vardų“ anketos duomenimis, pamatinė upelio vardo lytis yra *Kriaučiūkai*, kuri sietina su kaimo dalies (ar sodybos) vardu: „*Apie 50 m. atgal Egleniškių kaimo pietinė dalis, t. y. ten kur pradeda tekėti minimas upelis, vadinama buvo „Kriaučiūkai“, nes ten gyveno geras siuvėjas (šio krašto žmonės siuvėją vadina „kriaučius“)*“. Anketoje užrašyta, kad upelis teka Duoniškių kaimo viduriu. Išteka iš Egleniškių kaimo³⁶ durpynų, įteka Duoniškių kaime į Armūdiškių ėžerą³⁷. Iš Armūdiškių ėžero teka į Tridūonių ėžerą³⁸. Anketoje taip pat pastebima, kad už Tridūonių ėžero jis vadinamas *Malakāvo upeliū* (dėl šio upelio vardo kilmės žr. toliau).

Kumėlduobė (užr. *Kumelduoba*) upl. : iš pievos vardo *Kumėldaubė*³⁹ anks-tesnės lyties *Kumelduobė (žr. LHEŽ, p. 171). Duonelaičių kaimo „Žemės vardų“ anketoje nurodyta, kad upelis teka šio kaimo vakarų kraštu, įteka į Širvintą⁴⁰ viduryje Duonelaičių kaimo Birštono Jono lauke. Nors vasarą neteka, bet neišdžiūsta.

Šiame poskyryje aptarti pirminiai vandenvardžiai motyvacijos požiūriu yra lokalinės (vietos) reikšmės. Jie žymi tam tikrą glaudų hidroobjektų santykį su kitomis vietomis.

³¹Upelio vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

³²Užrašytas tik Merkinės apylinkėse esančios upės vardas *Ėžero ūpė* (žr. LUEV, p. 40; LHEŽ, p. 101; LVŽ, t. 2, p. 501).

³³Anketoje ežero vardas atskirai neužrašytas.

³⁴Apie lokalinės ir posesyvinės reikšmės vietovardžių plačiau žr. Savukynas B. Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 6, Vilnius, 1963, p. 235–246.

³⁵Tokia pati vandenvardžio lytis nurodyta ir LUEV, p. 79.

³⁶Oficiali kaimo vardo lytis – *Egliniškiei*, žr. ATSŽ, d. 2, p. 71.

³⁷Ežero vardas anketoje atskirai neužrašytas.

³⁸Ežero vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

³⁹Pievos vardas užrašytas toje pačioje anketoje. Dėl jo kilmės ir darybos žr. Tamulaitienė D. Gražiškių valsčiaus vietovardžiai (tarpukario duomenys), *Lietuvos lokaliniai tyrimai*, elektroninis serialinis leidinys, 2022, p. 8, prieiga internete https://ilt.lt/pdf/graziskiai/graziskiai-1_kalba-2022_geras.pdf.

⁴⁰Upės vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

2. Antriniai vandenvardžiai

2.1. Vediniai

2.1.1. Priešdėlio *pa-* vediniai

Gražiškių valsčiuje rasti 3 upelių vardai, kurie su priešdėliu *pa-* sudaryti iš kitų vandenvardžių:

Pa-graužys upl. : iš upės vardo *Gráužė* Lbv (žr. LHEŽ, p. 238; dėl vandenvardžio darybos dar žr. Senkus J., 1963, p. 216). Upelio vardas užrašytas PKK kartotekoje ir Gráužinių kaimo „Žemės vardų“ anketoje. Pastarojoje nurodyta, kad upelis teka rytine šio kaimo puse. Išteka iš Vartėlių miško balų, įteka į Prūdų upėlį⁴¹. Teka dauboje, kurios krantai statūs, kalnuoti, apaugę krūmais ir medžiais, akmenuoti, upelio dugnas akmenuotas. Labai sausai vasarai esant išdžiūsta.

Pa-kreivys upl.: iš upės vardo *Kreivė* Lbv (žr. LHEŽ, p. 240). Upelio vardas užrašytas Naujāsodžio ir Vartėlių kaimų „Žemės vardų“ anketose, kuriose nurodyta, kad upelis teka iš šiaurės į pietus. Išteka iš Vartėlių miško balų, teka per Vartėlių ir Kreivėnų⁴² kaimus, okupuotoje Lietuvoje⁴³ įteka į Šešupę⁴⁴. Teka dauboje, kurios krantai kalnuoti, vietom apaugę krūmais ir medžiais. Anketose taip pat pastebėta, kad kai kur *Pākreivio* daubos ir jos krantų krūmai jau iškirsti.

Pa-uygrys, Pa-ųygris upl. : iš ežero vardo *Výgris* (žr. LHEŽ, p. 251). Oficialiai vartojamas upelio vardas *Pavygrys* pateiktas PKK kartotekoje, kurioje nurodyta, kad upelis išteka iš ežero *Výgrio*. Gráužinių kaimo „Žemės vardų“ anketoje užrašyta vandenvardžio lytis su trumpuoju kamiengalio balsiu – *Pauýgris*. Nėra visiškai aišku, ar šis užrašymas yra tikslus. Anketoje nurodyta, kad upelis teka vakarine Graužinių kaimo puse. Išteka iš Vygrėlių ežero⁴⁵, įteka į Gráužinių ežerą⁴⁶. Teka dauboje, kurios krantai statūs, kalnuoti, apaugę krūmais ir medžiais, akmenuoti, upelio dugnas akmenuotas. Neišdžiūsta nė vasarą.

Šiame poskyryje aptarti upeliai pavadinti dėl tam tikro artimo santykio vietos atžvilgiu su kitais vandens telkiniais (gretima tekėjimo teritorija, ištakų vieta), taigi jiems būdinga lokalinė reikšmė. Remiantis A. Vanagu, priešdėlių *pa-* vediniai turi ir tam tikrą metaforinę reikšmę, t. y. visų pirma buvo sudaryti priešdėliniai vardai prie ko nors esančiai vietai pavadinti ir tik vėliau tie vardai perkelti hidronimams (Vanagas A., 1970, p. 218).

2.1.2. Priesagos vedinys

Vienas vandenvardis sudarytas su slaviška priesaga *-ka*: ***Lankup-kà*** (užr. *Lankuokà*) || *Lankupà* of. || *Lankupė* up. : iš oficialios upės vardo lyties *Lankupà*, dar plg. buvusio dvaro, kaimo vardą *Lankupkà*. Daugiau žr. prie vandenvardžio *Lank-upà* aptarimo.

2.2. Dūrinys

Sandūros būdu sudarytas vienas vietovardinės kilmės vandenvardis. Antrasis jo sandas *-up-* iš geografinio nomenklatūrinio termino *ùpė*, pirmasis sandas – iš kaimo vardo:

Gudėl-upis up. : iš kaimo vardo *Gudėliai* Všt⁴⁷ (žr. LHEŽ, p. 126; LVŽ,

⁴¹Upelio vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

⁴²Kreivėnų kaimas (le. *Krejwiany*) yra dabartinės Lenkijos teritorijoje.

⁴³Turima galvoje tuo metu Lenkijos okupuota Lietuvos dalis.

⁴⁴LUEV, p. 115 upelio žiotys nenurodytos, taigi tarpukario medžiaga papildoma publikuotais duomenimis.

⁴⁵Taip įvardytas ežeras *Výgris*.

⁴⁶Ežero vardas užrašytas toje pačioje anketoje.

⁴⁷Dėl kaimo vardo dar žr. ATSŽ, d. 2, p. 94.

t. 3, p. 341). Upės vardas pateiktas tik PKK kartotekoje, kurioje nurodytas Duonelaičių kaimas. Taip pat užrašyta, kad upelis atiteka iš Gudėlių kaimo (Pajevonio vls.).

2.3. Sudėtiniai (kilmininkiniai) vandenvardžiai

Pirmieji šių vandenvardžių dėmenys sudaryti iš kitų vietovardžių – gyvenamųjų vietų (kaimų, dvarų) vardų ir pievos vardo – kilmininko. Antrieji dėmenys yra iš geografinių nomenklatūrinių terminų lie. *ėžeras* ir *upėlis*.

Armūdiškių ėžeras ež.: iš kaimo vardo *Armūdiškiai*⁴⁸ (žr. LHEŽ, p. 47; LVŽ, t. 1, p. 182). Ežero vardas užrašytas PKK kartotekoje ir Armūdiškių kaimo „Žemės vardų“ anketoje, kurioje nurodyta, kad didesnė ežero dalis (pietinė) yra Dúoniškių kaime. Anketos duomenimis, ežeras yra apie 300 m ilgio ir 120 m pločio. Vidutinis gilumas 4 m, dugne daug dumblo.

Dotamų ėžeras⁴⁹ ež. : iš dvaro, kaimo vardo *Dotamai* (žr. LHEŽ, p. 89; LVŽ, t. 2, p. 300). Ežero vardas pateiktas PKK kartotekoje (nurodytas Rūkštėnų kaimas). „Žemės vardų“ anketose ežeras yra paminėtas kalbant apie kitus vandenvardžius, bet atskirai neužrašytas.

Gráužinių ėžeras (užr. *Graužinių ažeras*) ež. : iš kaimo vardo *Gráužiniai*⁵⁰ (žr. LHEŽ, p. 121; LVŽ, t. 3, p. 263–264⁵¹). Užrašytas PKK kartotekoje ir Gráužinių kaimo „Žemės vardų“ anketoje. Pastarojoje nurodyta, kad ežeras yra kaimo gale. Jis yra pailgai apvalios formos, apie 6 ha dydžio. Anketoje taip pat užrašyta, kad ežeras „stovi“ dauboje, kurios krantai kalnuoti, apaugę krūmais ir medžiais.

Malakāvo upėlis upl. : iš kaimo vardo *Malakāvas*⁵² (žr. LHEŽ, p. 202). Šio kaimo „Žemės vardų“ anketoje užrašyta, kad upelis išteka iš Tridúonių ėžero rytų pusėje, įteka į Gráužinių ėžerą⁵³. Kaip minėta, Dúoniškių kaimo anketoje minima, kad upelis *Kriaučiūkai* už Triduonių ežero vadinamas *Malakāvo upeliu*.

Prūdų upėlis⁵⁴ upl. : iš pievos vardo *Prūdai*, kuris užrašytas toje pačioje Gráužinių kaimo „Žemės vardų“ anketoje (plg. LHEŽ, p. 266⁵⁵). Anketos duomenimis, upelis teka iš vakarų į pietus. Išteka iš Gráužinių ėžero, teka okupuotoje Lietuvoje⁵⁶ per Ažerų⁵⁷ kaimą, įteka į Šešupę. Neišdžiūsta nė vasarą. Teka dauboje, jos krantai kalnuoti, akmenuoti, upelio dugnas akmenuotas. Dabos krantai apaugę krūmais ir medžiais.

Tridúonių ėžeras || *Talaikė* ež. : iš buvusio dvaro, kaimo vardo *Tridúoniai*⁵⁸ (žr. LHEŽ, p. 348). Vandenvardis *Tridúonių ėžeras* užrašytas PKK kartotekoje ir Dúoniškių kaimo „Žemės vardų“ anketoje, kurioje nurodyta, kad ežeras yra šio kaimo pietų dalyje, už jo į pietus Olgino kaimas, šiaurėje („*žiemiuos*“) Triduonių pradinės mokyklos laukas. Krantai apaugę lendrėmis⁵⁹, vietomis alksniais, gilumo apie 6 metrus, ilgio apie 800 m, pločio apie 500 m. Anketos duomenimis, Tridúonių dvaro trobesiai buvo prie pat ežero šiaurės pusėje.

⁴⁸Dėl kaimo vardo dar žr. *ten pat*, p. 14.

⁴⁹LVŽ pateikti ežero vardo variantai *Dotamai*, *Dótamas*.

⁵⁰Dėl kaimo vardo dar žr. ATSŽ, d. 2, p. 90.

⁵¹LVŽ užrašytas ir ežero vardo variantas *Gráužiniai*.

⁵²Kaimas yra išnykęs.

⁵³Ežerų vardai anketoje atskirai neužrašyti.

⁵⁴Upelis teka ir dabartinės Lenkijos teritorijoje, kur vadinamas *Vygra* (le. *Wigra*).

⁵⁵Šiame darbe ežero vardas kildinamas iš bendrinio žodžio sl. *prūdas* 'tvenkinys'.

⁵⁶Turima galvoje tuo metu Lenkijos okupuota Lietuvos dalis.

⁵⁷Kaimo vardo oficiali lytis nėra visai aiški. Galimai taip įvardytas dabartinės Lenkijos teritorijoje esantis kaimas *Ešeriškės* (le. *Ejszeryszki*).

⁵⁸Gyvenvietės yra išnykusios.

⁵⁹Lie. *lėndrė*, *lėndrė* 'varpinių šeimos vandens augalas ilgu tuščiaviduriu stiebu, paprastoji nendrė (*Phragmites communis*)'.

Tridúonių upėlis upl. : iš buvusio dvaro, kaimo vardo *Tridúoniai* (žr. LHEŽ, p. 348). Upelio vardas užrašytas PKK kartotekoje, kurioje nurodytas Dúoniškių kaimas.

Šiame poskyryje aptartų sudėtinių vandenvardžių pirmieji dėmenys (gyvenamųjų vietų vardai ir pievos vardas) rodo hidroobjektų lokalinę (vietos) priklausomybę. Iš dalies tokie kilmininkiniai vandenvardžiai gali turėti ir posesyvinę (priklausymo) reikšmę.

III. Asmenvardinės kilmės vandenvardžiai

Tik 3 Gražiškių valsčiaus vandenvardžiai yra sietini su asmenvardžiais, tiksliau – pavardėmis. Darybos atžvilgiu visi jie yra antriniai.

1. Priesagų vediniai

Tos pačios šaknies upelio vardo variantai sudaryti su skirtingomis priesagomis, t. y. *-inė* ir *-ukas*:

Matras-*inė* of. || **Matras-*ukas*** upl.: iš pvd. *Matrasas ar *Matrosas, plg. *Matrosišké* pv. Zp (žr. LHEŽ, p. 207). Oficialiai vartojamas upelio vardas *Matrasinė* pateiktas PKK kartotekoje (nurodytas Ragožėnų kaimas). Asmenvardinės kilmės prielaidą paremia šalia vandenvardžio užrašyta informacija: „*Sako, vardas jo nuo seniai ten gyvenusio žmogaus pavardės*“. Upelio vardo variantas *Matrasukas* (LUEV ir A. Vanago darbuose jis nepateiktas) užrašytas Nendrinės viensėdžio „Žemės vardu“ anketoje, kurioje nurodyta, kad upelis atiteka iš Ragožėnų kaimo ir įteka į Ėžero upę⁶⁰. Sausą vasarą neteka, bet neišdžiūsta.

2. Sudėtinis (kilmininkinis) vandenvardis

Durnėikos upėlis upl. : iš pvd. *Durneikà* ir lie. *upėlis* (žr. LVŽ, t. 2, p. 411). Upelio vardas užrašytas PKK kartotekoje, kurioje nurodytas Gražiškių kaimas. Šalia vandenvardžio užrašyta ir pamatinė pavardė. LUEV ir A. Vanago darbuose vandenvardis nepateiktas.

Šiame skyriuje aptarti vietovardinės kilmės upelių vardai turi posesyvinę reikšmę, t. y. rodo, kokiam asmeniui hidroobjektas priklauso (*-ė*).

IV. Ne visai aiškios kilmės vandenvardžiai

Kelių vandenvardžių, t. y. 4, kilmė nėra visai aiški, galimos kelios skirtingos jų kilmės galimybės.

1. Priesagų *-amas*, *-ama*, *-aikė*, *-ija* vediniai

Dót-*amas* || **Dot-*amà*** up. : siejamas su avd. *Dótas*, *Dotỹs*, *Dōčius*, pr. avd. *Dot-el* (Savukynas B., 1962, p. 195), be to, spėjama, kad gali būti antrinė lytis iš *Dotamo upė, kuri kilusi iš germaniškos kilmės asmenvardžio, plg. lie. avd. *Dótas* : vo. *Doht* ir vo. *Todeman* < *Dotemann (LHEŽ, p. 89); kita vertus, manoma, jog įtikimiau skirti šaknį *do-* < **dā-* ir sieti ją su ide. **dā-* ‘skystas, takus; tekėti’, sen. ind. *dā-na-* ‘skystis, karščių metu srūvantis nuo dramblio smilkinių’, *dā-nu-* ‘kiekvienas lašantis skystimas, lašnojimas, varvėjimas, rasa’, av. *dā-nu-* ‘upė; srovė, srautas’, os. *don*

⁶⁰Upelis, kurio vardas užrašytas toje pačioje anketoje. Ši informacija papildo LUEV (p. 98) pateiktus duomenis, nes upės žiotys čia nenurodytos.

‘vanduo; upė’ (LHEŽ, p. 89) (visos pateiktos kilmės prielaidos nurodytos LVŽ, t. 2, p. 310). Dėl priesagų *-amas*, *-ama* dar plg. vv. *Tār-amas*, *Tar-amà* ež. Slk, *Aūl-amas* up. Pn (žr. Vanagas A., 1970, 90; dėl vandenvardžio darybos dar žr. Senkus J., 1963, p. 216). Gražiškių bažnytkaimo „Žemės vardų“ anketos duomenimis, upė teka kaimo rytų kraštu. Sausą vasarą išdžiūsta, tik gylėse būna vanduo. Anketoje paminėta, kad šis upelis gauna vandenį iš Dotamū ežero, buvusio Dotamū dvaro laukų upelio ir upelio, kuris teka per Dotamū kaimą. PKK kartotekoje ir Kařpiejų kaimo „Žemės vardų“ anketoje taip pat nurodyta, kad upelis išteka iš Dotamū ežero.

Tal-aikė || *Tridúonių ežeras* ež. Vandenvardyje išskirtina priesaga *-aikė* ir šaknis *tal-*. A. Vanagas šios šaknies vandenvardžius lygina su vietovardžiais lie. *Talainė* dr. Dr, *Talėja* rst. Dbg, *Taliėjus* pv. Kvr, *Talūnas* baltmiškis Klm, la. *Taleja* up., *Talite* up., *Talejas ežers* ež.⁶¹, pr. *Tolyn* ež. (Gerullis G., 1922, p. 184) ir šaknį *tal-* sieja su lie. *talė* ‘takelis per užžėlusią pievą’⁶², la. *taluoit* ‘balti, blykšti’ (LVV, t. 4, p. 128), *talinat* ‘palikti balti, palikti (audekla) išbalinimui’ (ten pat, p. 127). Kita vertus, nurodo, kad galima kita interpretacija ir lygina su lie. *pā-talas*, pr. *talus* ‘asla’. Be to, vandenvardžiai gali būti išlaikę senesnę šių apeliatyvų šaknies *tal-* reikšmę, plg. sen. ind. *tala-* ‘plokštuma, lyguma’, air. *talam* ‘žemė’ (Fraenkel E., 1962, p. 549) (dėl tokio vandenvardžių kilmės aiškinimo žr. LHEŽ, p. 339). Ežero vardas *Talaiikė* laikytinas senesniu negu jo lytis *Tridúonių ežeras*. Dúoniškių kaimo „Žemės vardų“ anketoje užrašyta: „*Talaiikė*“ *vardu dabar niekas nevadina. Šiuo vardu jis buvo žinomas apie 75 metai atgal*“.

Vil-ija (užr. *Vylija*) || *Néndrupis* (ar *Nendrupis*) || *Gražūpis* upl. Oficialiuose šaltiniuose nurodytos trys Lietuvos upės, turinčios šį vardą: *Vilija* Pbrd – taip vadinama *Neris* į aukštupį nuo Vilniaus (arba iki santakos su Žeimena); *Vilija* Pln; *Vilija* Btr (kitas *Néndrupio* vardas) (žr. LHEŽ, p. 382–384; LUEV, p. 195). Aptariamojo upelio vardas A. Vanago darbuose ir LUEV nenurodytas. Kaip minėta, upelio vardo lytis *Vilija* (tiksliau – *Vylija*) užrašyta Gražūpių kaimo „Žemės vardų“ anketoje. Upės vardas *Vilija* Pbrd nagrinėtas tiek Lietuvos, tiek užsienio tyrėjų. Mokslinėje literatūroje svarstoma, ar tai baltiškos, ar slaviškos kilmės vandenvardis. A. Vanagas nurodo kelias kitų tyrėjų iškeltas upėvardžio baltiškos kilmės versijas, pagal kurias jis siejamas: su lie. *vielóju*, *vielóti* ‘vynioti’, *vielà* – ide. *uei-lā (Būga K., 1958, p. 519)⁶³; su *Veliuonà*, *Vélnežeris* ir pan. bei su lie. *vėlė*, *vėlnias* (Ivanov V., Toporov V., 1974, p. 177; 1976, p. 125); su lie. *vilnis* ‘vandens kauburys’, *vilnyti*, *vilnyti* ‘kilti vilnims, banguoti; kelti vilnis; vilnimis, gūsiams lieti’⁶⁴ (Otrębski J., 1960, p. 172–175; taip mano P. Skardžius žr. Fraenkel E., 1962, p. 1254). Pats A. Vanagas, atrodo, yra labiausiai linkęs pritarti pastarajai kilmės prielaidai (plačiau žr. LHEŽ, p. 382–384).

Išvados

Straipsnyje aptarti 37 (įskaitant variantus) Vilkaviškio apskrities Gražiškių valsčiaus vandenvardžiai: 28 upių bei upelių, 7 ežerų ir 2 jų (upės ir ežero) dalių vardai. Jie išnagrinėti ir aprašyti darybos bei kilmės atžvilgiais.

Nustatyta, kad didžioji dalis, t. y. 32 (~86 proc.), Gražiškių apylinkių van-

⁶¹Kaip latvių vietovardžių šaltinis nurodyta tuometinės Latvijos TSR vietovardžių kartoteka, laikyta Latvijos TSR Mokslų akademijos Kalbos ir literatūros institute.

⁶²LKŽe šis vardažodis nepateiktas.

⁶³Galbūt čia dar plg. *vylė*, *vylė* ‘kirčio, mušimo žymė, randas; delno raukšlė’.

⁶⁴Šios žodžių reikšmės nurodytos A. Vanago iš *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno*, J. Kruopas (atsak. red.), red. A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas, Vilnius, 1972.

denvardžių darybos požiūriu yra antriniai. Atitinkamai labai nedaug, t. y. 4 (~11 proc.), tirtu ploto vandenų vardų laikytini pirminiais. Vienas upelio vardas, t. y. *Pūstežeris*, priklausomai nuo kilmės aiškinimo gali būti laikomas sudurtiniu arba pirminiu. Kiek mažiau negu pusę antrinių vandenvardžių, t. y. 14 (~44 proc.), sudaro vediniai. Daugiausia iš jų, t. y. 10 (~71 proc. vedinių ir ~27 proc. visų tirtų vandenvardžių), yra išvesta su priesagomis (*-aikė, -ama, -amas, -ija, -inė, -inis, -inta, -tinė, -ukas* ir slaviška priesaga *-ka*). Iš likusiųjų vedinių 3 vandenvardžiai (~21 proc. vedinių ir ~8 proc. visų tirtų vandenvardžių) yra sudaryti su priešdėliu *pa-* ir 1 vandenvardis (~7 proc. vedinių ir tik ~3 proc. visų tirtų vandenvardžių) – su galūne *-is*. Sudėtinių vandenų vardų nustatyta maždaug trečdalis, t. y. 10 (~31 proc. antrinių ir ~27 proc. visų tirtų vandenvardžių). Šiek tiek mažiau rasta dūrinių, t. y. 8 (~25 proc. antrinių ir ~22 proc. visų tirtų vandenvardžių). Taigi Gražiškių apylinkėse daugiausia vandenvardžių sudaryta pridendant priesagą ir sudėjimo būdu. Pastebėtina, kad sudėtinių, sudurtinių vandenvardžių antrieji dėmenys ir sandai yra sudaryti iš geografinių nomenklatūrinių terminų *ùpė* (7 atvejai), *upėlis* (7 atvejai) ir *ėžeras* (4 atvejai).

Kilmės požiūriu Gražiškių valsčiaus vandenvardžiai dažniausiai yra sietini su bendriniais žodžiais (beveik visi su vardažodžiais) ir kitais vietovardžiais (kaimų, dvarų, pievų, vandenų vardais): apeliatyvinės kilmės vandenų vardų nustatyta 15 (~40 proc.), vietovardinės kilmės – 14 (~38 proc.). Tik 3 (~8 proc.) upėvardžiai yra asmenvardinės kilmės, jie gretinami su pavardėmis. Nedidelės dalies, t. y. 5, vandenų vardų kilmė nėra visai aiški: iš jų 2 vandenvardžiai greičiausiai yra apeliatyvinės kilmės, likusieji 3 gali būti gretinami tiek su bendriniais, tiek su tikriniais žodžiais.

Daugumos straipsnyje tirtų vandenvardžių (33 vnt. iš 37) kilmė gali būti paaiškinta, pagrįsta lietuvių kalbos duomenimis (įskaitant lietuvių kalboje vartojamus skolinius). Tokie vandenų vardai skirtini vėlyvajam lietuvių hidronimų sluoksniui. Čia priklausytų ir lokalinę (vietos), posesyvinę (priklausymo) reikšmę turintys vietovardinės bei asmenvardinės kilmės upių, upelių ir ežerų vardai. Bendrabaltiškajam sluoksniui galima priskirti vandenvardžius *Dótamas, Dotamà* up., *Talaikė* ež., *Vilija* upl., kurie pagal kai kurias jų kilmės prielaidas sietini tiek su lietuvių, tiek su kitų baltų kalbų (latvių, prūsų) kalbų bendriniais ar tikriniais žodžiais. Kita vertus, paminėti vandenvardžiai gali būti dar senesni, išlaikę pirmines pamatinių apeliatyvų reikšmes, kurių atitikmenų randama kitose (paprastai archajiškose) ide. kalbose. Taigi pagal kilmės pobūdį jie gali priklausyti ir indoeuropietiškam sluoksniui. Dar galima paminėti, kad pagal vieną iš kilmės prielaidų upėvardžiai *Dótamas, Dotamà* gretintini su germaniškos kilmės asmenvardžiu.

Atliktas Gražiškių valsčiaus vandenvardžių tyrimas taip pat leido papildyti ir patikslinti esamus hidronimijos duomenis. Remiantis tarpukario „Žemės vardų“ anketų duomenimis, straipsnyje publikuoti ir išnagrinėti iki šiol oficialiuose vandenų vardų sąrašuose nepateikti vandenvardžiai: *Ėžero ùpė* upl., *Lankupė* || *Lankupkà* (užr. *Lankuvkà*) (|| *Lankupà* of.) up., *Matrasùkas* (|| *Matrasìnė* of.) upl. Galima paminėti ir tai, kad upelių vardai *Dotamà, Durneikos upėlis, Dvāro upėlis, Gėldupis* yra nurodyti tik LVŽ. Į tyrimą įtraukti ir anksčiau neanalizuoti vandens telkinių dalių vardai: *Buktà* ež. dalis ir *Peklà* up. dalis.

Be to, tarpukariu užrašyti duomenys leido iškelti prielaidą, kad upelis *Gražùpis* dar turi vardus *Néndrupis* (ar *Nendrupis*) ir *Vilija* (užr. *Vylija*). Publikuotuose šaltiniuose vandenvardžiai *Gražùpis* ir *Néndrupis* laikomi skirtingų upių vardais, o variantinė lytis

Vilija juose visai nepateikta. Tarpukario duomenys taip pat leido patikslinti, kad oficialiai vartojamo upelio vardo *Kriaučiūškai* pamatinė lytis turėtų būti *Kriaučiūkai*. Minėtina ir tai, kad iš anketų medžiagos paaiškėjo upelių *Dvāro upėlis*, *Ėžero upė*, *Matrasinė of.* || *Matrasūkas*, *Pakreivys* žiotys.

Taigi Gražiškių valsčiaus vandenvardžių visumos tyrimas leido nustatyti pagrindinius jų darybos, kilmės bruožus bei patikslinti publikuotuose šaltiniuose pateiktus hidronimijos duomenis.

Sutrumpinimai

ats. red. – atsakingas redaktorius
av. – avestos
avd. – asmenvardis
d. – dalis
ež. – ežeras
ide. – indoeuropiečių
k. – kaimas
la. – latvių
le. – lenkų
lie. – lietuvių
m – metrai
m. – metai
nr. – numeris
of. – oficialus, -i
os. – osetinų
p. – puslapis, puslapiai
pan. – panašiai
plg. – palygink
pr. – prūsų
pvd. – pavardė
red. – redaktorius
sen. ind. – senovės indų
skol. – skolinys
sl. – slavizmas
t. – tomas
t. y. – tai yra
up. – upė
upl. – upelis
užr. – užrašyta
vyr. red. – vyriausiasis redaktorius
vls. – valsčius
vo. – vokiečių
žr. – žiūrėk

Sutartiniai ženklai

~ – apytiksliai
 || – atskiria vietovardžių variantus
 * – žymi rekonstruotą žodį (bendrini žodį, asmenvardį, vietovardį) ar jo formą
 < – žymi žodžio kilmės kryptį

Lokalizacijos nuorodų sutrumpinimai

Btr – Butrimónys (Alytaūs r.)
Dbg – Dubingiai (Molėtų r.)
Dr – Darbėnai (Kretingės r.)
Graž – Gražiškiai (Vilkaviškio r.)
Kbr – Kybartai (Vilkaviškio r.)
Klm – Kėlmė
Kvr – Kavarskas (Anykščių r.)
Lbv – Liubavas (Kalvarijos sav. ter.)

Pbrd – *Pabradė* (Švenčionių r.)
Pln – *Plūngė*
Pn – *Panevėžys*
Slk – *Sālakas* (Zarasų r.)
Všt – *Vištītis* (Vilkaviškio r.)
Zp – *Zapyškis* (Kaūno r.)

Literatūra

- Būga K. *Rinktiniai raštai*, t. 1, Vilnius, 1958.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, J. Kruopas (atsak. red.), red. A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas, Vilnius, 1972.
- Fraenkel E. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, H. 1–2, Heidelberg, 1962.
- Gerrullis G. *Die altpreußischen Ortsnamen*, Berlin und Leipzig, 1922.
- Ivanov V., Toporov V. – Иванов В. В., Топоров В. Н. *Исследования в области славянских древностей*, Москва, 1974.
- Ivanov V., Toporov V. – Иванов В. В., Топоров В. Н. Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян, *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. Методология и историография*, Москва, 1976, p. 109–128.
- Lietuvių kalbos žodynas*, autoriai G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, elektroninis variantas, Vilnius, 2008, prieiga internete <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
- Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1–2, autoriai V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, A. Vanagas, atsak. red. A. Vanagas, Vilnius, 1985–1989.
- Lietuvos pavardžių duomenų bazė*, prieiga internete: <https://ekalba.lt/pavardziu-duomenu-baze/>.
- Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, d. 2, parengė Z. Noreika, V. Stravinskas, Vilnius, 1976.
- Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, atsak. red. E. Grinaveckienė, Vilnius, 1963.
- Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1–4, red. L. Bilkis, Vilnius, 2008–2021.
- LVV – Mülenbachs K. *Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis Endzelīns J. 1, Rīgā: Izdevusi izglītības ministrija, 1923–1925; 2–4, Rīgā: Kultūras fonda izdevums, 1925–1932.
- Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1, Vilnius, 1988.
- Otrębski J. Beiträge zur baltisch-slawischen Namenkunde, *Beiträge zur Namenforschung*, H. 2, Heidelberg, 1960, p. 172–178.
- Savukynas B. Ežerų vardai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 5, 1962, p. 191–198.
- Savukynas B. Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 6, Vilnius, 1963, p. 235–246.
- Senkus J. Šešupės ir Jiesios intakai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 6, 1963, p. 213–234.
- Skardžius P. *Rinktiniai raštai*, t. 1, Vilnius, 1996 [= *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius, 1943].
- Skardžius P. Lietuvių vandenvardžiai su *-nt-*. Jų daryba, kilmė, reikšmė, *Lituanistikos darbai*, t. 3, 1973, p. 9–70 [= *Rinktiniai raštai*, t. 4, Vilnius, p. 879–944].
- Tamulaitienė D. Gražiškių valsčiaus vietovardžiai (tarpukario duomenys), *Lietuvos lokaliniai tyrimai*, elektroninis serialinis leidinys, 2022, p. 1–19, prieiga internete: https://ilt.lt/pdf/graziskiai/graziskiai-1_kalba-2022_geras.pdf.
- Urbutis V. Acta Baltico-Slavica [recenzija], *Baltistica*, t. 1(2), 1966, p. 191–194.
- Vanagas A. Įvadas, *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1, Vilnius, 2008 (1992), XI–XXXI.
- Vanagas A. Vietovardžių norminimo principai, *Gimtoji kalba*, nr. 4, 1991, p. 11–14.

- Vanagas A. Vietovardžių norminimo principai, *Gimtoji kalba*, nr. 5, 1991, p. 4–7.
- Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.
- Vanagas A. Lietuvių hidronimų semantika, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 21, 1981, p. 4–153.
- Vanagas A. Dėl hidronimų darybos nagrinėjimo, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, nr. 7, 1964, p. 207–220.
- Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Gražiškiai“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas Artūras Judžentis).

Straipsnio kalbos redaktorius Artūras Judžentis, korektorė Rasa Kašėtienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).